

- a) mať dozor nad práve ustanoveným úradníctvom,
- b) nové, kde by bolo potrebné, ustanoviť,
- c) urovnať nezrovnalosti medzi rôznymi nariadeniami v rôznych stoliciach a obciach,
- d) rozumne viesť uvoľnenie národného života Slovákov a vytvoriť z toho vyplývajúce nové pomery,
- e) súčasne odstrániť používanie maďarčiny ako úradnej reči a dať miesto a práva materinskej reči,
- f) bez meškania vybaviť všetky naliehavé novo sa vyskytujúce potreby, v zárodku utlmiť povstania a krviprelievania,
- g) všetko dorozumievanie, písomný styk a stretanie sa s povstalcami zakázať a prekažiť a vôbec pracovať podľa možnosti na znovunastolení pokoja a poriadku.

2. Jeho cisárske Veličenstvo môže milostivo, lenčo to bude možné, patentom, ktorým sa výslovne obráti na Slovákov, dôrazne a kladne ustanoviť, že zásada zrovnoprávnenia sa vzťahuje aj na Slovákov a ich národnosť, že aj tento národ patrí do radu sesterských národov rakúskeho štátu, a formálne vyzdvihnúť, že aj jeho národnosť bude nielen uznaná a chránená, ale tiež všetkými povolenými prostriedkami podporovaná. Toto je tým potrebnéjšie, že v novej ríšskej ústave pre rakúske cisárstvo nie je zmienka o tomto národe, hoci iné, oveľa menšie sú výslovne uvedené.²

3. Bez meškania mali by sa založiť politicko-národné noviny, ktoré by redigoval tichý, opatrný a nestranný človek, v reči, ktorá by nebola úplne spisovne česká, ale tiež nie ľudovo slovenská, ale mala by sa vziať do úvahy zlatá stredná cesta, aby sa vyhlo nárečovým škriepkam. V tejto reči by sa mali oznamovať ľudu nariadenia vlády a mali by sa v nej tlačiť pojednania, ktoré by poučili ľud v jeho politickej nezrelosti o jeho pravých záujmoch, vystríhali ho od zlej cesty, šíрили by ľudovú výchovu a vzdelanie, umožňovali by priemysel, obchod atď.

4. Doterajšie zŕažené zapisovanie do cirkevných kníh, matrik a zápisníc v maďarskej reči mohlo by sa v slovenských krajoch a obciach ihneď prerušiť a nahradiť ich vedením v materinskej reči.³ Tiež maďarské kázne a bohoslužby v slovenských kostoloch majú byť ihneď odstránené. K slovenským matričným výťahom, napr. z rodnej sobášnej a smrtnej matriky, keď majú sa zaslať do cudziny, treba pripojiť verný nemecký, maďarský alebo latinský preklad. V ľudových a meštianskych školách by sa mal nátlak maďarčiny tiež odstrániť a namiesto veľkého počtu jazykových cvičení, slovníkov, náuky o reči a memorovania malo by sa zaviesť vyučovanie reálnych predmetov, ktoré väčšmi rozvíjajú rozum a srdce, aby sa zo Slováka nevychoval len rečový automat, ale pravý človek a užitočný občan štátu, vychovaný v reči od Boha mu danej.

17

Návrh Jána Hlaváča, vládného dôverníka za Slovákov ministromi vnútra grófovi J. P. K. J. Stadionovi na uskutočnenie národnostnej rovnoprávnosti medzi Slovákami v Uhorsku, týkajúci sa všetkých odborov verejného života.

² Stalo sa tak zrejme z dôvodu, že Slovákov a Slovensko neuznávali viedenské vládne orgány za samostatný národ s vlastnou štátoprávnou organizáciou.

³ Podľa § 4 zákonného článku III z roku 1836 bolo nariadené viesť matriky v maďarskej reči, čo znamenalo podstatný zásah do cirkevnej administratívy v prospech jej pomadžarčenia.

Odláčame v slovenskom preklade podľa nemeckého originálu, ktorý uverejnil D. Rapant, c. d. III-3, str. 201–207.

Slovenský právnik Ján Hlaváč sa stal na jar 1849 dôverníkom viedenskej vlády, ktorá ešte pred likvidovaním boja Maďarov o slobodu a nezávislosť chcela na základe marcovej oktrojovanej ústavy usporiadať ústavnoprávne pomery v rakúskej ríši s prihliadnutím na jej komplikované národnostné pomery. Na jej žiadosť vznikli rôzne návrhy na usporiadanie postavenia jednotlivých národností v Rakúsku. Hlaváčov návrh je pomerne veľmi podrobný a vznikol v čase, keď predstavitelia slovenského národného hnutia sa usilovali osobným stykom s panovníkom dosiahnuť riešenie slovenskej otázky. Hlaváč svoj návrh vypracoval so zreteľom na školstvo, verejnú správu, spravodlivosť a cirkevnú správu. Namiesto kráľovského komisára, ktorého žiadal ustanoviť pre Slovensko J. Kollár, žiadal Hlaváč ustanoviť generála. Zaujímavé sú aj tie ustanovenia Hlaváčovho návrhu, ktoré sa týkajú vytvorenia úzkeho súručenstva slovenského ľudu s aristokraciou v záujme vzniku jedného organického celku národného.

Vaša excelencia, milostivý pán gróf a minister!

Aby sa Slováci v hornom Uhorsku presvedčili, že ich národnosť je s maďarskou nielen teoreticky, ale aj prakticky zrovnoprávnená, ďalej, aby Slovákov bolo možno ochrániť proti maďarským prechmatom, uznáva ponížene podpísaný za potrebné nariadiť, a to:

Vo všeobecnosti:

a) Všetky zákony a nariadenia, ktorými sa maďarskej reči v Uhorsku dávala alebo zabezpečovala akákoľvek prednosť pred ostatnými krajinskými národmi, majú sa okamžite odvolať, prednostné právo jedinečnej pôvodnosti maďarských textov sa týmto zrušuje a následkom toho majú byť doteraz len v maďarskej reči dekretovaný zmenkový zákon, ako aj ostatné zákony a nariadenia preložené autenticky do reči všetkých krajinských národov a v budúcnosti má každá národnosť obdržať ohodnovernený text krajinských zákonov a všetkých predpísaných nariadení vo svojej materčine.

b) Slovanská reč sa má odteraz stať úplne rovnocennou s maďarčinou vo všetkých odvetviach štátnej správy a verejného vyučovania, Slovan nesmie byť odteraz nútený pred akýmkoľvek krajinským úradom podávať svoje ponosy alebo iné podania len v maďarskej reči alebo nemusí prijímať indorzáty,¹ výroky, rozkazy alebo nariadenia v jemu cudzej maďarskej reči.

V spojitosti so školami:

a) Vo všetkých slovanských obciach sa má, len čo to bude možné, v ľudových a národných školách namiesto maďarskej zaviesť slovenskú^{1a} vyučovaciu reč.

b) Aby aj vyššie štúdium na gymnáziách, lýceách, akadémiách ako aj na všeobecnej krajinskej univerzite v Pešti sa dialo v slovanskej reči, k tomu teraz už určenej v zmysle zásady o zrovnoprávnení, a to už hneď nasledujúceho školského roku, aby

¹ Poznámky na zadnej časti spisu.

^{1a} V originále uvedené slowakische, t. j. slovenská na rozdiel od ďalších prípadov, kde je všade slawisch, Slave v zmysle slovenská, Slovák.

sa tak urobilo zadosť spravodlivému očakávaniu uhorských Slovanov: má byť rovnako zriadená osobitná študijná komisia pre Uhorsko za účelom vypracovania a zavedenia študijného systému (plánu), ktorý má spočívať na zásadách zrovnoprávnenia všetkých krajinských rečí.² Jestvujúca skutočnosť rozdielov slovanských dialektov nemá nijaký význam, lebo, odmysliac si, že táto výčitka sa vzťahuje v rovnakej miere skoro na všetky európske reči, odmysliac si, že Slovania v hornom Uhorsku používajú už od stáročí modlitebné knižky vytlačené v jednom nárečí a bez akýchkoľvek ťažkostí rozumujú nielen knižkam, ale aj v tom istom dialekte predneseným kázňam, dialekt teda určený k cirkevným účelom, a tak ostane neodkladnou pravdou, že Slovan, ak jeho materinská reč patrí k akémukoľvek dialektu, v akomkoľvek slovanskom dialekte sa ľahšie bude učiť vedeckým poznatkom ako v cudzej maďarskej reči. Slovanskí filológovia a slovanskí učitelia nebudú určite chýbať v žiadnom odvetví vedy, lenčo bude postarané o ich existenciu. *Adsint Maecenates, non deerunt Flacci Marones!*³ — Výzva študijnej komisie na súbeh pre dobre dotované slovanské katedry by mal v plnej miere odôvodniť toto ponížené tvrdenie podpísaného.

V spojitosti s politickou správou:

a) Slovák má vo svojej národnej reči obdržať všetky politické nariadenia a všetky úradné úkony sa už nemajú vybavovať v maďarčine.

b) Vo všetkých politických úradoch má byť slovenský národ zastúpený rodenými Slovákmi, čo sa výborne uplatnilo v politických úradoch ustanovených v čase výnimočného stavu. *Principiis obsta!*⁴

c) Keďže Maďari a Nemci majú svoje politické časopisy, bolo by treba v tomto ohľade dbať len o Slovákov, aby začali vydávať slovenské noviny za podpory najvyšších miest, otcovsky zverené pravým, verným a skutočným priateľom jednoty monarchie a Slovákom, ktoré by požívali otcovskú ochranu v čase veľkého prebudenia, upevňovania a uplatňovania politického života Slovákov.⁵

V spojitosti so súdnictvom:

Trestný zákonník je podstatná podmienka osobnej bezpečnosti. Bez trestného zákonníka nie je mysliteľná žiadna osobná bezpečnosť, lebo všetko je závislé na nálade, od politických sympatií alebo antipatií, od ľubovôle nastrčeného sudcu, ale Uhorsko doteraz nemá žiaden trestný zákonník (*Horrendum dictu!*)⁶ a tak je Slovák vydaný vo väčšine prípadov ľubovôli maďarizovanému sudcu. Ak teraz chceme Slovákom umožniť politický život, tak sa im musí v prvom rade pomôcť z tejto strany, musí sa postarať o ich osobnú bezpečnosť; nie je to len v záujme Slovákov, ale v záujme celej ríše a ľudskosti je treba nariadiť, aby ten istý trestný zákonník, ktorý je určený pro Rakúsko v zmysle § 120 ríšskej ústavy sa rozšíril aj na celé Uhorsko, keďže všetci obyvatelia Uhorska sa odtiaľ stali zrovnoprávnenými občanmi veľkého Rakúska.⁷ V zmysle toho:

a) V každej stolici má sa zriadiť stály súd namiesto doterajších (*toties quoties*)

² Ide o obvyklé reči nemaďarských národností v Uhorsku.

³ Len nech sú Meceni — nebudú chýbať literáti (narážka na Horátia a Vergília).

⁴ Na začiatku sa treba brániť!

⁵ Po zániku Štúrových Slovenských národných novín Slováci nemali žiadne politické noviny, v ktorých by mohli uplatňovať svoje požiadavky. D. Lichard práve v tomto čase sa pokúšal vydávať Slovenského pozorníka.

⁶ Hrozné to povedať.

⁷ Marcová ústava totiž vytvárala pre to predpoklady.

obvykle⁸ štyri razy do roka zasedajúcich a pod vedením patričného podžupana často z politických alebo iných príbuzenských ohľadov stranických, no vždy len na jedno rokované obdobie, ktoré trvalo nie viac ako 14 dní/sedrii, zostavených ambulantne,⁹ ktoré už preto boli v rozpore so základnými ustanoveniami § 101 ríšskej ústavy, a síce pre trestné súdnictvo podľa vzoru novozavedených trestných tribunálov v ostatných korunných krajinách ríše, ďalej v zmysle toho, že podľa § 102 ríšskej ústavy má byť súdnictvo oddelené od správy, odtiaľ majú podžupani a slúžni pôsobiť len ako politickí administratívni úradníci a v žiadnom prípade nie ako sudcovia. V budúcnosti sa má v každej stolici zriadiť pre vykonávanie súdnickej právomoci stála sedria, zložená zo siedmich, počtom 7, práva znalých osôb, ako samostatný súd prvej inštancie pre všetky občianske právne procesy.¹⁰ Odvolanie od tejto stálej sedrie, tak ako aj doteraz od doterajších sedrií, má sa v zmysle súčasných krajinských zákonov podávať ku kráľovskej a odtiaľ k septemvirálnej tabuli.¹¹

b) Odtiaľ majú sa v Uhorsku všetky verejné súdne dvory obsadzovať občanmi, ktorí vo svojom obvode ovládajú používanú národnú reč. Všetky odvolacie a ústredné súdne úrady majú sa tak zriadiť, aby slovanská národnosť mala zastúpenie v počte sudcov, potrebnom pre právoplatnosť rozhodovania. Slováci majú mať v každej stolici a u každého krajinského úradu aspoň jedného svojho samostatného, štátom plateného pravotára alebo zastupcu chudobných (pauperum advocatus, agens).

c) Nikto nesmie byť nútený svoje právne záležitosti vybavovať v maďarskej reči, každý má naopak možnosť v latinskej alebo svojej národnej reči viesť spor v tom prípade, keď žalobca aj obžalovaný (actor et incausatus) vedú spor v tej istej reči, je sudca povinný v tej istej reči vyniesť rozsudok, v prípade však, v ktorom žalobca (actor) vedie spor v jednej a obžalovaný (incausatus) v inej reči, má byť sudca zaviazaný svoj rozsudok zosnovať v reči obžalovaného. V Uhorsku platí doteraz totiž zásada Actor requiritur forum incausati.¹²

Obsadzovanie ústredných súdnych úradov ľuďmi ovládajúcimi skoro všetky národné reči nemôže v Uhorsku robiť žiadne ťažkosti, lebo v hornom Uhorsku (Užská, Zemplínska, Abovská, Šarišská, Spišská, Gemerská, Novohradská, Liptovská, Turčianska, Trenčianska, Oravská, Nitrianska a Bratislavská) všetci právnici ovládajú latinskú, nemeckú, maďarskú a slovanskú reč. V dolnom Uhorsku zasa (najmä v Marmarošskej, Berežskej, Szatmárskej, Szabolcskej a Biharskej) hovoria právnici latinsky, maďarsky, rumunsky a väčšinou aj nemecky; a v podunajskej oblasti všade latinsky, maďarsky, nemecky a na mnohých miestach aj slovensky.

Sudcovia, ktorí teraz pôsobia, sú schopní skoro všade najmenej v troch, mnohí dokonca v štyroch rečiach rozumieť prednesom a vysloviť svoj rozsudok. Na formulovanie textov rozhodnutí bude musieť mať každá národnosť pri ústredných úradoch svojich vlastných referentov, čo sa dá už teraz uskutočniť. Nemusíme prizvukovať, že

⁸ Kol'koráz-toľkoráz.

⁹ Sedrie boli súdnymi orgánmi pre obvody stolíc a ich obsadenie sa uskutočňovalo zo stoličnej šľachty. Nemuseli vždy zasadať v sídle stolíc, ako ani stoličné kongregácie nekonali svoje zasadnutie v sídlach stolíc.

¹⁰ Nové sedrie mali byť odlúčené od stoličnej administratívy a tým zbavené závislosti od jej predstaviteľov. Išlo o prvý pokus oddeliť súdnu správu od správy verejnej v Uhorsku.

¹¹ Ide o najvyšší súdny orgán v Uhorsku, ktorý rozhodoval s konečnou platnosťou.

¹² Žalobca nasleduje na súde obžalovaného.

každý, kto bude chcieť v budúcnosti pôsobiť na ústrednom úrade, bude musieť si osvojiť všetky potrebné reči, čo netreba osobitne odôvodňovať.

V súvislosti s duchovnými:

a) Cirkevné duchovné osoby vo všetkých nemaďarských obciach majú viesť matriky nie ako doteraz v maďarskej, ale v národnej reči svojich cirkevníkov, takisto aj pri vyučovaní náboženstva a pri všetkých úradných úkonoch a v korešpondencii s verejnými krajinskými úradmi majú používať národnú reč namiesto maďarskej.

b) Neobsadené biskupstvá v hornouhorskom Slovensku, predovšetkým ale v seminároch, kde sa vychováva kňazstvo pre Slovákov, majú profesorské miesta sa obsadiť dobre zmýšľajúcimi Slovanmi. V poslednom čase kompromitovaní košutisti a známi maďaromani majú byť z vedúcich miest diecéz a zo seminárov odstránení alebo preložení do maďarských krajov, lebo Slovák môže len Slovák a verného poddaného len verný poddaný Jeho Veličenstva vzdelávať.

Čo sa týka zavedenia obecného zriadenia v Uhorsku, podpísaný preskúmal obecné zriadenie pre Rakúsko a nenašiel v ňom nič, čo by stálo v ceste tomu, aby bol hneď po úplnej pacifikácii zavedený v Uhorsku, len si praje, aby bolo úradníctvo platené, lebo zo skúsenosti vie, že v slobodných hornouhorských mestách zástupcovia a iní čestní členovia svoj úrad alebo vôbec alebo len zriedka vykonávali.¹³

Okrem toho má ponížene podpísaný pred zavedením obecného poriadku jednu prosbu (pium desiderium) v záujme hornouhorských Slovákov; žiada, aby sa priepať, ktorá vznikla medzi hornouhorským ľudom a početnou aristokraciou, ktorá žije medzi ním, pri príležitosti zrušenia poddanstva sa podľa možnosti vyrovnala a aby tak slovenská inteligencia so snahou po dohode, ktorá sa môže nájsť u aristokracie, vytvorila s ostatnou časťou slovenského národa jednoliaty celok, alebo, ak by to nijako nebolo možné, v najhoršom prípade by sa mali na vedúce miesta v obecnej správe ustanoviť dobre zmýšľajúci Slováci, aby Slovákov čo najlepšie chránili pred ich úhlavnými nepriateľmi, renegátmi.¹⁴ Aby sa toto všetko mohlo dosiahnuť, preje si podpísaný vyslať jedného generála cisárskej armády, ktorý by bol presvedčený o svätosti spravodlivej veci Slovákov a ovládal by slovenskú reč — periculo in mora subversante,¹⁵ do horného Uhorska. Generála preto, lebo netreba zamlčovať, že doterajšie orgány správy v Uhorsku, počítajúc v to z väčšej časti aj kráľovských komisárov, viacej-menej spolupracujú s maďarskými sympatiami, naproti tomu cisárske vojsko je jediným elementom v Uhorsku, ktorý je z jednej strany neovlivnený maďarskými sympatiami a na druhej strane sa nebojí košutovského teroru a telom i životom stojí za jednotu monarchie, a tak je predovšetkým predurčený k tomu, aby úspešne vplýval na Slovákov a vystupoval často ako nositeľ slovensko-monarchistických záujmov.¹⁶

Ďalším účelom tejto misie by bolo:

a) Presvedčiť sa na mieste, či a ako ďaleko príslušní kráľovskí komisári, verejní úradníci, duchovní a profesori (ktorí sú zväčša sem poslaní z maďarských škôl) zaviedli slovenskú a nemeckú reč primerane k ústavou priznaným právam a v prípade potreby odzbrojiť nepriateľské elementy a odstrániť ich. Vyšší účel ale by bol:

b) Na mieste pozorovať medzi Slovákami ich ďalšie želania a snahy so zreteľom na ich budúce vzťahy k monarchii a usmerňovať ich v jej záujme.

¹³ Išlo o titulárne funkcie, a preto sa ich nositelia vyhýbali povinnostiam, ktoré boli s nimi spojené.

¹⁴ Odrodilci.

¹⁵ Nebezpečenstvo premeškania.

¹⁶ Totiž myšlienky, aby sa uskutočnilo slovenské veľkokniežatstvo.

Tento generál mal by poznať plán všetkých pre Slovákov v budúcnosti prístupných a so slovenskou rečou dosiahnuteľných úradov a hodností, na druhej strane mal by nájsť uspokojivé riešenie pre všeobecné záujmy odsunuté odškodnením urbariálnych vzťahov, aby sa získala pre národné záujmy ľudu aristokracia, v hornom Uhorsku poškodená a len lacným odškodnením za stratenú urbarialitu a jej výnosné používanie zachránená od zúfalstva a pobúrenia, a tak vytvoril zo všetkých zložiek Slovákov jeden organický celok.¹⁷

Ak sa mu to podarí, potom pri zavedení obecnej správy na Slovensku nebude musieť bojovať so žiadnymi nepriateľskými zložkami. No ak predsa napriek všetkým predpokladom slovenská aristokracia, spoznajúc svoje vlastné záujmy a prirodzené poslanie, chcela by byť radšej nástrojom panovačných Maďarov, než sa prispôbiť v národnostných otázkach slovenskému bratskému národu a ak naďalej chcela by zotrvať vo svojom nepriateľskom postoji k nemu, tak bude načase, aby generál, poverený uskutočnením zrovnoprávnenia Slovanov a hlavný komisár v pacifikovanom Slovensku by ihneď zakročili a zavedením obecnej správy, s vylúčením nepriateľskej aristokracie, poveril by len uznaných priateľov Slovanov a monarchie.

O zavedení obecnej správy v mestách v zmysle vyššieho príkazu budem mať na budúce časť vysloviť svoju mienku, dovedy nech Vaša Excelencia milostive prijme tento môj predbežný názor. Som v hĺbokej úcte oddaný.

18

Memorandum Fr. Hanricha, dôverníka viedenskej vlády za Slovákov, o usporiadaní Slovenska ako od Uhorska oddeleného územia podané ministrovi vnútra grófovi Stadionovi.

Uverejňujeme v slovenskom preklade podľa nemeckého textu, ktorý naposledy uverejnil D. Rapant, c. d. III-3, str. 223—238.

Fr. Hanrich bol, podobne ako J. Kollár a mnohí iní slovenskí vlastenci, dôverníkom viedenskej vlády, ktorá roku 1848—1849 chcela riešiť zložitú národnostnú problematiku pri súčasnom prebudovaní Rakúskej ríše. Hanrich ako právnik vypracoval veľmi obsírnny elaborát, v ktorom navrhol a podrobne rozviedol nutné opatrenia v oblasti cirkevnej, školskej, administratívnej obcí, municipálnej, súdnej, verejnej, politickej, správnej a snemovej, dotýkajúcej sa aj potreby vydávania slovenských politických novín. Pritom ukázal sa byť Hanrich veľmi vhodným a poddajným nástrojom rakúskej kontrarevolúcie, odsudzujúcim bez obalu revolučné úsilie revolučnej uhorskej vlády.

Vaša Excellencia!

Keďže som bol poctený vysokým poverením, aby som navrhol vhodné opatrenia, ako by sa slovenská národnosť v hornom Uhorsku vymanila z ťažkého útlaku maďar-

¹⁷ Totiž národ v novodobom slova zmysle.